

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 1 (96)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 1 (96)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 811.161.2'282.2(477.87)

DOI 10.35433/philology.1 (96).2022.175-183

ЛЕКСЕМА ПИРІГ У ПОЛІСЬКОМУ ТА ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТАХ

О. В. Юсікова*

У статті окреслено функціонування семантичного поля лексеми пиріг у поліському та загальноукраїнському контекстах. У дослідженні ми послуговувалися функційним методом для з'ясування ролі сем у формуванні структури поля. Структура семантичного поля лексеми пиріг, яка формувалася протягом віків, сьогодні об'єднує дві домінуючі групи семем: на позначення виробів із борошна вищого гатунку й борошняних виробів як елементів обрядодій. Периферія семантичного поля, представлена в лексико-семантичній групі фразеологізмів із компонентом пиріг, корелює з переносними значеннями лексеми, зокрема 'багатство', 'добробут'. Досліджуване поле демонструє основний вплив етнологічних факторів на формування семантики лексеми. Наші спостереження показали, що окрема семема в межах лексеми, яка є ядерною для групи назв виробів із борошна вищого гатунку, а саме 'борошняний виріб із начинкою', притаманна діалектній системі як поліського регіону, так й українського діалектного континууму загалом. Лексема належить до найстарішого праслав'янського та праїндоевропейського шарів лексики й функціонує в межах усієї Славії та поза її межами. Реалії, що охоплені назвою, є важливою частиною національної кухні Полісся та України загалом. У семантичній структурі лексеми пиріг представлені семем на позначення пирога, вареника, достатку, ритуального та обрядового хліба, весільного хліба. Найдавнішим значенням слова пиріг є 'варений виріб із тіста з начинкою'. Така семантика домінує в говірках Західної України та Польщі, збережена нині й у говірках Полісся, зокрема в назві варени піроги. Лексемі пиріг на Поліссі притаманна специфіка й водночас лінгвокультурна спільність у межах загальноукраїнського мовного континууму. У традиціях хлібопечення на Поліссі проявилася стійкість архаїчних елементів, які в багатьох моментах виявляють синкретизм первісних і християнських уявлень та вірувань поліщуків.

Ключові слова: семантичне поле лексеми, семема, домінуюча сема, поліські говори, загальноукраїнський контекст.

* кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
(Інститут української мови НАН України)
korespondentcom@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9352-2008

LEXEME PYRIH (PIE): POLISH AND ALL-UKRAINIAN CONTEXTS

Yusikova O. V

The article outlines the functioning of the semantic field of the token *pyrih* in Polissya and all-Ukrainian contexts. In the study, we used a functional method to determine the role of seeds in shaping the structure of the field. The structure of the semantic field of the lexeme *pyrih* was formed over the centuries, today it unites two dominant groups of seeds: to refer to products from flour of the highest grade and flour products as elements of rituals. The periphery of the semantic field is represented in the lexical-semantic group of phraseological units with the *pyrih* component, it correlates with the figurative meanings of the lexeme, in particular, 'wealth', 'well-being'. The studied field demonstrates the primary influence of ethnological factors on the formation of lexeme semantics. Our observations showed that a separate sememe within the lexeme, which is nuclear for a group of names of products made of flour of the highest grade, namely a 'flour product with filling' is inherent in the dialect system of both the Polissya region and the Ukrainian dialect continuum as a whole. The lexeme belongs to the oldest Pra-slavonic and Proto-Indo-European layers of vocabulary and operates throughout Slavia and beyond. The realities covered by the name are an important part of the national cuisine of Polissya and Ukraine as a whole. In Polissya, the lexeme *pyrih* covers seeds to denote a pie, dumpling, prosperity, ritual and ceremonial bread, wedding bread. The realities covered by the name are an important part of the national cuisine of Polissya and Ukraine as a whole. It should be noted that the oldest meaning of the word *pyrih* is 'boiled dough product with filling', and today for Western Ukraine, Poland this semantics is dominant, it is preserved in the settlements of Polissya, including the name boiled pies. The lexeme *pyrih* in Polissya is characterized by specificity and at the same time linguistic and cultural community within the all-Ukrainian language continuum. The tradition of baking in Polissya showed the stability of archaic elements, which in many respects reveal the syncretism of the original and Christian ideas and beliefs of Polissya residents.

Keywords: semantic field of a token, sememe, dominant seme, Polissya dialects, all-Ukrainian context.

Постановка наукової проблеми.

Нині все більшої актуальності набувають питання збереження для майбутніх поколінь діалектного слова як невід'ємної складової духовного багатства нації. Аналіз діалектної лексики в аспекті функціонування семантичних полів сьогодні є одним із недостатньо досліджених напрямків діалектології та лінгвістики загалом. Семантичне поле може бути визначене як сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, що відбиває понятійну, предметну чи функційну подібність означуваних явищ; смисловий, змістовий комплекс окремої однозначної чи багатозначної лексеми, слова, лексико-семантичної групи. У центрі уваги постає градація: центральні – периферійні семемі у структурі поля. Зокрема, у монографії "Типологія категорій лексичної семантики" С. П. Денисова зазначає, що семантична будова поля (ядерно-

периферійна структура в мові) "утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність – нерелевантність), а за принципом градування – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності" [10: 65]. Вивчаючи семантичне поле лексеми, можемо проникнути в глибини ментальних процесів особистості, окремого етносу. Назва *pyrih* сягає своїм корінням у глибоку давнину, вона тісно пов'язана з життям і побутом слов'ян, слов'янськими ритуалами, обрядами та іграми. Семантичне поле досліджуваної лексеми в діалектній мові є явищем, яке детерміноване свідомістю, культурою діалектоносіїв, розгорнуто представлене у фольклорних та діалектних текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом зацікавленень етнолінгвістів уже довгий час є лексичне

багатство діалектів як складова частина загальнонародної культури. Сьогодні все більшої ваги набуває фольклорний матеріал як джерело діалектологічних досліджень. Проблематиці осягнення нерозривного зв'язку матеріального та духовного життя етносу присвячені праці Хв. К. Вовка [5], Л. Ф. Артюх [2], М. С. Глушка [8], В. К. Борисенко [4], Н. В. Боренько [3], С. М. Гвоздевич [7] та ін. Величезний матеріал нині зібраний українськими етнографами та фольклористами, які представили та описали ту базову основу, що розкриває глибину та історичну закоріненість семантичного поля досліджуваної лексеми. В українській етнолінгвістиці торкалися вивчення досліджуваної проблеми Є. Д. Турчин [16], С. І. Ципишев [17], С. О. Творун [15], Р. О. Свирида [14], Т. М. Пархоменко [13] та ін. Докладний опис обрядодій у зазначених працях, аналіз фольклорних текстів відкриває можливості фіксації елементів семантичної структури лексеми *пиріг*, простеження її функціонування протягом довгого історичного періоду. Фактичним матеріалом нашого дослідження послуговували також діалектні словники. До уваги взяті діалектні тексти [9], частково власні спостереження, здійснені в говірці села Хоробичі Городнянського району Чернігівської області.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є опис функціонування семантичного поля лексеми *пиріг* у поліських говірках на тлі загальноукраїнського контексту.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Понятійна область кулінарії та їжі є традиційною сферою народної культури, що має глибоке міфологічне коріння. У цьому сенсі їжа сприймалася як щоденне возз'єднання людини зі світом природи. У дослідженні ми послуговувалися описовим і функційним методами для з'ясування ролі окремих сем у формуванні структури поля. Їжа є,

з одного боку, необхідною умовою людського існування, а з іншого – елементом сакральної культової дії. Полісся нині – регіон, де збереглася найдавніша семантика слов'янської лексики, де у всій історично зумовленій багатогранності виявів можна простежити семантичне поле досліджуваної лексеми. Етнографи зазначають, що, окрім народу Київської Русі, жоден з індоєвропейських народів не мав звичаю готувати пироги. Слово *пиріг* походить від прасл. **pīrogъ*, утворене від **pīrъ* – *бенкет*, *пир*. Менш імовірно виведення від прасл. **pyro* 'пшениця', а також припущення про запозичення з тюркських мов [11: 373]. Нині семантика лексеми спільна в загальноукраїнському контексті: 'випечений борошняний виріб з начинкою'. У текстах із середньополіського діалекту простежуємо протиставлення номенів: *хліб – пиріг*: – *Йа зна́єте хлі́бом сї́шчим ў́же хлі́бом натурáл'ним ц'ї́м н'е зан'ї́мáлас' / п'ї́рог'ї́ пекла́ // а ма́ма ў́же пекла́ / хлі́б йа зна́йў .../ – Йа н'е зна́йў йї́йї́ тогó іску́ства / йа зна́йў йак п'ї́рога́ печу́ дак йа ў́же і по ў́рémїу зна́йў / і то ў́же побáчу там / пáлочкуўїу́ чи с'п'ї́чечкуўїу́ йак не́ т'áгнеца́ т'ї́сто / зна́чит зотóве // о // а тогó хлі́ба йа не зна́ла [9: 50, 52]. На Західному Поліссі функціонувала назва *пиріг* із семантикою 'біла паляниця': *С пїтлової мукї, пїкли, пїшеничний пиріг – то бїлий хліб* (село Ставище гміни Черемха воєводства Білосток Республіки Польща) [1: 46]. На Західному Поліссі для печених виробів із тіста з начинкою Г. Л. Аркушин зафіксував назву *пирогї пичо́ни* (село Положево Шацького району Волинської області) [1: 46]. Діалектні тексти, давні лексикографічні джерела, словники, фольклорні тексти свідчать, що в Україні як у говірках південно-західного наріччя, так і на Поліссі семема *пиріг* (*пирог*, *пируг*) позначала реалію, яка нині має назву *вареник*. Наведемо окремі приклади діалектних текстів: *От пирогї наварїла в нїдїлу* (села Положено і*

Світязь Шацького району, село Гуца Любомльського району Волинської області) [1: 46]; пекли хліб, а печені пироги були незнайомі, калачі, коржі як виробі печені протиставлялися вареникам, щодо яких була відома і давня назва *пирогі*: *от отут м'ї уже перейіхали дак тут уже п'їрог'ї так'е печут' йак'їїес' із / із гречкойу да с квасол'ойу да це йедат' із боричем а й нас такого не було / іс хл'ебом м'ї боршч...*(село Буда Чорнобильського району Київської області) [9: 246]; *ну і йже варен'їчк'ї там / посл'е коржіу / варен'їчк'ї з маком да з ус'їм стаїл'ат / п'їрог'ї ч'ї йак / й нас варен'їчк'ї казали* (село Варовичі Поліського району Київської області) [9: 340]; *ні у нас калач'ів не пекл'ї / це на Україн'ї пекл'ї на глибокой / отуто це ж Україна / а у нас же було м'ї пол'їсчани були / то у нас не пекл'ї / у нас не було / варен'їчк'ї варіл'ї із сіром / а нема сіру то з маком отаке м'ї робіл'ї ...*(село Стечанка Чорнобильського району Київської області) [9: 285]. У складі семантичного поля лексеми *пиріг* на позначення вареного борошняного виробу функціонують три семема: 'пиріг – страва', 'пиріг – символ', 'пиріг – елемент ворожіння'. Про давність семантики 'варений виріб' щодо лексеми *пиріг* свідчать тлумачення в давніх лексикографічних джерелах та інтермедіях. Зокрема, процитуємо слова з "Інтермедії" 1619 р.: "*Та и пирогов ся наши: в горицику їх поваремо*" [6]. Семема 'пиріг – символ' відтворює обрядову, ритуальну функцію позначуваної реалії, яка описана у фольклорних та діалектних текстах. На Поліссі про давній зв'язок двох семем 'пиріг' і 'вареник' свідчать паралелі у використанні назв в окремих обрядодіях. Зокрема, тут і досі збереглася традиція приготування сорока вареників, або галушок, або пиріжків до свята Сорока Мучеників (22 березня). Обов'язковість приготування їх до свята Варвари. На Київщині вареники, або пампушки, або великі житні або гречані гулаки, часто зовсім

без начинки, обов'язково варили до свята Вознесіння. У деяких приказках та прислів'ях слова *вареник* і *пиріг* уживаються як варіанти: *постійте, пироги (вареники), прийде на вас масниця!*; *пироги (вареники) доведуть, що і хліба не дадуть*.

Символічні функції пирогів (вареників) на Поліссі представлені семемами: 'достаток', 'багатство', 'місяць', 'першопочаток'. Пироги часто мали форму місяця, що пов'язувалося з чоловічим началом, пиріг символізував поєднання двох начал: чоловічого і жіночого. Згідно з народним світорозумінням, поєднання в стравах чоловічого і жіночого начал є джерелом життя. У давнину пироги (вареники) символізували продовження роду. У структурі календарного циклу пироги (вареники) готували на свята: на Щедрий вечір як обдарування; на Русальний тиждень і на Трійцю. Дівчата-дружки на другий день весілля приносили пироги молодій. На Поліссі побутує така традиція: коли на Святий вечір варять пироги, то воду, у якій їх варили, не виливали, а зберігали як засіб для злиття вроків (пороблень). Пироги (вареники) були й елементом ворожіння. У текстах із Середнього Полісся читаємо: *так на Андрей / це Андрейі / і на Міколу тоже варен'їчк'ї варат діучата / там дл'а сміху варен'їчка йакого такого звар'ат із ч'їм то шо йкусит*. (село Варовичі Поліського району Київської області) [9: 340].

Нині на Поліссі, як і в загальноукраїнському контексті, до доміантних належить семема 'борошняний виріб для святкового застілля'. З огляду на ознаку "святковий", слово *пиріг* у формі множини розширило своє значення й може нині називати всі борошняні виробі, які готували до свята. Залежно від реалії, начинки пирога, у тому чи іншому контексті семема отримувала окрему назву, паралельну до родової. Наприклад, здавна на Поліссі існувало декілька видів пирогів: *калинник* (його вважають одним із найстаріших пирогів; пекли виключно без начинки);

курник (спочатку подавали його тільки до весільного столу, як начинку використовували каші та курятину, згодом почали готувати на кожне свято); *губник*, інша назва *ріжечник* (у нього клали свіжі гриби, рижики, обсмажені з дрібно порізаною цибулею); *наливашик* (трикутний пиріг, для начинки використовували різні продукти); *розтягай* (робили з різноманітним наповненням, посередині був отвір, туди клали масло або вливали бульйон); *баба* (пиріг, який має високу форму і є різновидом пасок, його печуть не тільки на Великдень, а й у будь-який інший час); *кулеб'як* (пиріг довгої форми з фаршем); *борканник*, інша назва *порканник* (пиріг із морквою та яйцями, вареними в круту); *векошик* (пиріжок, замість начинки в нього клали те, що залишилося після обіду чи вечері). На Лівобережному Поліссі пироги, крім перелічених начинок, начиняють також бобовими, славляться пироги з підсолодженою квасолею й калиною, з ягодами. З хлібного тіста на Волинському Поліссі випікали пироги з начинкою з кропу та зеленої цибулі. Для порівняння: на Гуцульщині такий пиріг називався *перевертеник*. Окрема семантична група – пироги весільного циклу, серед яких семема 'коровай, весільна хлібина' і 'весільне печиво'. У "Словнику поліських говорів" П. С. Лисенка в мовленні старшого покоління діалектоносіїв представлена назва *піро́г прида́нськи* на позначення короваю (село Ласки Народицького району Житомирської області) [12: 161] (актуалізована сема 'придане нареченої'). Інша назва – *весільний пиріг* (актуалізована сема 'елемент весільного обряду'), *гостинний пиріг* (сема 'призначення пирога' – для гостей). Цікаві елементи семантичного поля лексеми можна простежити, спираючись на опис ритуальних дій із реалією. Зокрема, на Волині за пару днів до весілля в нареченої влаштовували пригощання, що мало назву *пирого*, на якому сторони обмінювалися пирогами. Наречений приносив у подарунок нареченій *пирого* та чоботи, а отримував *пирого* від матері

нареченої. На Рівненщині наступного дня після весілля хрещена мати нареченої розносила житні пироги всім знайомим односельцям. На Житомирщині – вручала два пироги свасі нареченої, а один – її подругам. На Чернігівщині старша сваха нареченої з двома *пірожками* та хлібом стелила шлюбну постіль. Для порівняння: на всій території України, крім короваю, найпоширенішими видами весільного хліба були *калач*, *лежень*, *шишки*. На досить значній території (західних та південно-східних областей) весільний хліб мав вигляд деревця чи гілочок із відповідними назвами: *коровай*, *гільце*, *теремок*, *дивень*, *дивування*, *ріжки* тощо. Зафіксована й інша семантика лексеми *пирого* 'велика кількість додаткових, значно менших за розміром коровайів'. Семема 'весільне печиво' представлена в селах Рівненської й Волинської областей, на Київському Поліссі, де має назву *переперезані пирого*. На периферії семантичного поля лексеми, як засвідчує матеріал, функціонує назва порційного весільного печива *пірожки*. Випікали продовгуваті хліби, які називали також *пирого*, їх уже несли на дівич-вечір (7–12 штук). Однією із семем розглянутого поля є семема 'обрядовий пиріг на заручини', яку простежуємо у говірках Центрального Полісся. Семантика сформувалася на основі обрядодії, коли під час відвідин хати молодої, нареченої і родичі напередодні весілля приносили *п'ять пирогів*, чотири з яких залишали, а один забирали. У складі поля є також семема 'обрядовий пиріг післявесільного циклу'. Через тиждень або два після весілля батьки молодого йшли до батьків молодої дякувати за невістку. Для цього мати молодого пекла *сім пирогів*. На периферії розглянутого поля функціонують фраземи, де номен *пирого* стосується обрядового процесу загалом. Зокрема, відвідини мали назву *пирого*. Фраземи відкривають додаткові семантичні відтінки функціонування назви, зокрема вислів *іти на пиріг* нині набув узагальнювального значення процесу дарування, що відбувався на другий день весілля в хаті нареченої. Функціонування

лексеми в складі народних весільних пісень дає змогу простежити всю гаму оцінної семантики, яка супроводжувала реалію й стала в багатьох випадках компонентом семантичного поля досліджуваного номена. Наведемо уривок весільної пісні: *Ой, свашечки, милі голубочки, дайте нам пирога, да привезеного, да принесеного, просимо вас, просимо вас*. Співають свати молодого: *А ми не знали, з дому не брали, будьте й так, будьте й так*. Свати молоді: *Ой, свашечки, милі голубочки, дайте нам пирога да мазаного, да печеного, просимо Вас, просимо вас*. Свати молодого: *А ми не знали, з дому не згадали, будьте й так, будьте й так*. Свати молоді: *Ой, свашечки, милі голубочки, дайте нам пирога, да привезеного, да принесеного, просимо вас, просимо вас... Ой, свашечки, да голубочки, з'їли ми пирога, да смачного, да добренького, дякуем вам, дякуем вам*. Пісня супроводжувала процес обдаровування пирогом молодого. Щодо реалії вжиті епітети з примовляннями, які підкреслюють позитивне ставлення діалектоносіїв, саме в контексті весільної пісні пиріг постає як сакральний символ, і лексема набуває відповідної семантики: *пиріг – і привезений, і принесений, пиріг – і мазаний, і печений*.

Семема 'обрядовий пиріг після народження дитини' свідчить про символічну роль *пирога* (вареника) у період після пологів, коли родичі приходять привітати породілля з побажаннями добробуту й щастя. Зокрема, у Рівненській області повитуха отримувала *пиріг* після того, як під час ритуального очищення мила руки породіллі, родичі приносили породіллі пироги із сиром, кашею, товченими грушами, маком, ягодами. На Чернігівському Поліссі повитуха підносила кожному з присутніх на хрестинах пиріжок зі шматком каші. Коли дитині виповнювалося вісім тижнів, півроку чи рік, мати несла кумам *пиріг* – непарну кількість пирогів (без начинки). На постриження дитини на Чернігівщині готували *вареник*, начиняли його кашею, маком або конопляним насінням. На

Сумщині великий пиріг із буряком, калиною чи вишнею й маленькі пиріжки з маком, горохом чи квасолею роздавали присутнім, насамперед кумам, які розламували його над головою дитини з побажаннями щастя та долі.

Семема 'ритуальний хліб, хліб для ворожіння' пов'язана з тим, що на печених пирогах, як і на варених, дівчата ворожили щодо заміжжя.

На території Київського та Житомирського Полісся повсюдно, а на Рівненщині вибірково пироги задіяні в проведенні обряду калити. Сам обряд калити є продовженням язичницького акту жертвоприношення божествам. Зміст традиційного обрядового *пирога* – знак рогатого предка-тотема, що широко побутував у традиційній культурі. "Бичок" був великим прісним виробом з ріжками й ногами, ритуал частково збережений у традиційному поліському короваї, який оздоблювали дерев'яними паличками шишками. У найдавніші часи здійснення весіль було приурочене до святкування народження сонця. Хв. К. Вовк звертав особливу увагу на найдавніші форми, які пояснюють заміну жертви худоби жертвою хліба, що було обумовлено розвитком землеробської культури [5: 54].

Слово *пиріг* послідовно функціонує в назвах весільного хліба. І тому в складі семемі можемо відзначити ще одну підгрупу сем на позначення різноманітних деталей виробу. Назва *шишка* стосувалася декількох різних за конфігурацією й матеріалом прикрас весільного хліба. Кількість шишок варіювалася. На Рівненщині вона могла дорівнювати кількості свих. На периферії досліджуваного поля представлені семи, що стосуються безпосередньо процесу випікання весільної хлібини: час випікання, хто "садив" у піч, ритуальні ігрища як супровідний елемент випікання тощо. На Київщині й Житомирщині домінував тип круглого весільного хліба, високого, з центральним деревцем (*йолка, хвойка, гільце, вілице*), найчастіше з трьома гілками. У багатьох селах Березнівського району на Рівненщині додатково випікали

орнітоморфне печиво: *пташки, качки, гуски* для дітей, яке дарували також парі хресних батьків.

Про культурну та ціннісну насиченість семантичного поля лексеми *пиріг* на Поліссі свідчать численні фразеологізми та паремії, які відображають основи світосприйняття поліщуків. Слово *пиріг* у складі фразем набуває безлічі відтінків, збагачене оцінною семантикою: 'невдача': *Голод не тьотка – пиріжка не підсуне; Пиріг – хоч об дорогу кидай; Зіграти в дерев'яний пиріжок* (імовірно, метафоризація відбувається за ознакою форми: ящик (труна) – пиріг); 'жадібність': *Відкусити шматок пирога (пиріжка); 'пихатість': Надувся як гречаний пиріг; Коли не пиріг, то й не пирожися; 'хтось набридливий': Знову по (про) пироги; Знову із своїми пирогами; 'хтось товстий': Щоки як пироги; Пишні форми як попівські пироги; 'висновок': Отакі-то пироги; 'поспіх, метушливість': Бігає як Марта з пиріжками; Біжить як Марфа (Мар'яна) з пирогами (пиріжками) на торг (торговище); 'удача': Плаває як пиріг у маслі; 'схожі між собою': Дібрана пара як пироги і сметана; 'лише у прихильності буде успіх': Тільки мазаний пиріжок гарний; 'не шукати біди там, де її нема': Нема хліба – їж пироги; 'достаток в житті людини': Красна ріка берегами, а обід пирогами; Не гарна хата вуглами, а гарна пирогами; 'все починається з нелегкої праці': З одної діжки і хліб, і пироги; Житній хліб – пирогів дід; З чого хліб, з того й пироги; 'своє, рідне дорожче': Свої сухарі кращі чужих пирогів; 'голодна людина': Голодній кумі пироги на умі; 'найголовніше – добрі почуття': У нелюбої куми несмачні й пироги; 'про хитру жадібну людину': Слова маснії, а пироги пісні. На периферії розглянутого семантичного поля лексеми функціонує лексико-семантична група власних назв із цим коренем. Зокрема, у складі групи прізвищ *Пиріг (Пірог)*, що відомі упродовж XV–XVII ст., у складі географічних назв тощо. Власні назви походять від апелатива *пиріг*. Деяко складно точно встановити семантику таких назв, адже на різних землях України, як показує й*

наше дослідження, лексема дотепер уживається в кількох значеннях: загалом у більшості східних регіонів України *пиріг* – це 'печиво', а в західних регіонах – це 'вариво, вареники'.

Висновки та перспективи дослідження. Структура семантичного поля лексеми *пиріг* формувалася протягом віків, сьогодні вона об'єднує дві домінуючі групи семем: на позначення виробів із борошна вищого гатунку та борошняних виробів як елементів обрядодій. У поліських говірках лексема охоплює семем на позначення пирога, вареника, достатку, ритуального та обрядового хліба, весільного хліба. Периферія семантичного поля представлена в лексико-семантичній групі фразеологізмів із компонентом *пиріг*, корелює з переносними значеннями лексеми, зокрема 'багатство', 'добробут'. Реалії, що охоплені назвою, є важливою частиною національної кухні Полісся та України загалом. Лексемі *пиріг* на Поліссі притаманна специфіка й водночас лінгвокультурна спільність у межах загальноукраїнського мовного континууму. У традиціях хлібопечення на Поліссі проявилася стійкість архаїчних елементів, які в багатьох моментах виявляють синкретизм первісних і християнських уявлень та вірувань поліщуків. Перспективами дослідження є подальший аналіз діалектних і фольклорних текстів, що відкриває можливість осягнення семантичних полів як окремих лексем, так і тематичних груп діалектної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. Т. 2. О–Я. Луцьк: "Вежа", 2000. 456 с.
2. Артюх Л. Ф. Їжа та харчування в Київській Русі. *Етнографія Києва і Київщини: традиції і сучасність*. Київ: Наукова думка, 1986. С. 65–83.
3. Боренько Н. В. Поліський хліб: обрядові дії, правила і заборони. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*.

Серія: *Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. Вип. 24. 2017. С. 75–90.

4. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні. Київ: Наукова думка, 1988. 192 с.

5. Вовк Х. К. Етнографічні особливості українського народу: студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.

6. Гаватович Я. Інтермедія після другої дії "Кіт у мішку". [Трагедія або образ смерті пресвятого Іоанна Хрестителя, Посланника Божого, в 5-ти діях, з додаванням двох інтермедій]. Архівні документи XV–XVIII ст. URL: <http://www.hai-puzhnyk.in.ua/doc2/1619.gawatthowic.php> (дата звернення: 24.05.2022).

7. Гвоздевич С. М. Обрядово-символічна функція виробів з дерева у традиційно-побутовій культурі українців (XIX–XX ст.). *Народознавчі зошити: двомісячник*. Львів: Президія НАН України, Ін-т нар.-знав. НАН України, 2004. Зош. 5–6. С. 689–704.

8. Глушко М. С. Походження та джерела вчиненого хліба в українців (культурно-генетичний аспект). *Народознавчі зошити: двомісячник*. Львів: Президія НАН України, Ін-т нар.-знав. НАН України, 2012. № 1 (103). С. 3–704.

9. Говірки Чорнобильської зони: тексти / за ред. П. Ю. Гриценка. Київ: "Довіра". 1996. 358 с.

10. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.

11. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Т. 4: Н–П / Уклад. : Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. 2003. 656 с.

12. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ: Наукова думка, 1974. 260 с.

13. Пархоменко Т. М. Календарні звичаї та обряди. *Етнокультура Рівненського Полісся*. Рівненська обл.

держ. адмін., Рівненська обласна рада [та ін.]. Рівне, 2009. С. 119–192.

14. Свирида Р. О. Хліб у зимовій обрядовості Київського Полісся. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Вип. 1. Київське Полісся. Львів, 1997. С. 308–312.

15. Творун С. О. Весільний обрядовий хліб Східного Поділля. *Кодима: історія і культура порубіжжя східної і західної цивілізацій: Одеські етнографічні читання*. Одеса: ОНУ, 2016. С. 312–322.

16. Турчин Є. Д. Назви їжі на східному Поліссі. Львів: Українська Академія друкарства, 2012. 346 с.

17. Ципишев С. І. Хліб у звичаєвості Київського Полісся. *Дослідження Київського Полісся. Археологія і давня історія України: тримісячник*. Київ: НАН України, Ін-т археології, 2016. Вип. 3 (20). С. 203–207.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Arkushyn G. L. (2000). *Slovník zakhidnopoliskykh hovirok*. [Dictionary of West Polissya dialects]. Т. 2. О–Ya. Lutsk: "Vezha". 456 s. [in Ukrainian].

2. Artyukh L. F. (1986). *Yizha ta kharchuvannia v Kyivskii Rusi* [Food and nourishment in Kyiv Rus']. *Etnohrafiia Kyieva i Kyivshchyny: tradytsii i suchasnist*. Kyiv: Naukova dumka. S. 65–83. [in Ukrainian].

3. Borenko N. V. (2017). *Poliskyi khlib: obriadovi dii, pravyla i zaborony* [Polissya bread: ritual actions, rules and prohibitions]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky*. Vyp. 24. S. 75–90. [in Ukrainian].

4. Borysenko V. K. (1988). *Vesilni zvychai ta obriady na Ukraini* [Wedding customs and ceremonies in Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka. 192 s.

5. Vovk Kh. K. (1995). *Etnohrafichni osoblyvosti ukrainskoho narodu: studii z ukrainskoi etnohrafii ta antropologii*. [Ethnographic features of Ukrainian people: studies on Ukrainian ethnography

and anthropology]. Kyiv: Mystetstvo. 336 s. [in Ukrainian].

6. Havatovych Ya. Intermediia pislia druhoi dii "Kit u mishku". Trahediia abo obraz smerti presviatoho Ioanna Khrestytelia, Poslannyka Bozhoho, v 5-ty diiakh, z dodavanniam dvokh intermedii. [Interlude after the second action "Cat in a bag". Tragedy or image of the death of the Most Holy John the Baptist, Messenger of God, in 5 acts, with the addition of two interludes]. Arkhivni dokumenty XV–XVIII st. URL: <http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1619.gawatthowic.p> hp (reference date: 24.05.2022)

7. Hvozdevych S. M. (2004). Obriadovo-symvolichna funktsiia vyrobiv z dereva u tradytsiino-pobutovii kulturi ukraintsiv (19–20 st.) [Ceremonial and symbolic function of wood products in the traditional culture of Ukrainians (nineteenth-twentieth centuries)]. *Narodoznavchi zoshyty: dvomisiachnyk*. Lviv: Prezydiia NAN Ukrainy, In-t nar.-zn. NAN Ukrainy. Zosh. 5–6. S. 689–704. [in Ukrainian].

8. Hlushko M. S. (2012). Pokhodzhennia ta dzherela vchynenoho khliba v ukraintsiv (kulturno-henetychnyi aspekt) [Origin and sources of perfect bread among Ukrainians (cultural and genetic aspect)]. *Narodoznavchi zoshyty: dvomisiachnyk*. Lviv: Prezydiia NAN Ukrainy, In-t nar.-zn. NAN Ukrainy. № 1 (103). S. 3–704. [in Ukrainian].

9. Hovirky Chornobylskoi zony: teksty (1996) [Dialects of the Chernobyl zone: texts] / ed by. P. Yu. Hrytsenko. Kyiv: "Dovira". 358 s. [in Ukrainian].

10. Denysova S. P. (1996). Typolohiia katehorii leksychnoi semantyky [Typology of categories of lexical semantics]. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho derzh. lnhvistychnoho un-tu. 294 s. [in Ukrainian].

11. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: V 7 t. (2003). [Etymological dictionary of the Ukrainian language: In 7 volumes.] / T. 4: N–P / Uklad.: R. V. Boldyriev ta in.; red. tomu: V. T. Kolomiets, V. G. Skliarenko. 656 s. [in Ukrainian].

12. Lysenko P. S. (1974). Slovnyk poliskykh hovoriv [Dictionary of Polissya dialects]. Kyiv: Naukova dumka, 1974. 260s.

13. Parkhomenko T. M. (2009). Kalendarni zvychai ta obriady [Calendar customs and rituals]. *Etnokultura Rivnenskoho Polissia. Rivnenska obl. derzh. admin., Rivnenska oblasna rada* [ta in.]. Rivne. S. 119–192. [in Ukrainian].

14. Svyryda R. O. (1997). Khlib u zymovii obriadovosti Kyivskoho Polissia [Bread in the winter ritual of Kyiv Polissya]. *Polissia Ukrainy: materialy istoriko-etnografichnoho doslidzhennia*. Vyp. 1. Kyivske Polissia. Lviv. S. 308–312. [in Ukrainian].

15. Tvorun S. O. (2016). Vesilnyj obriadovi khlib Skhidnoho Podillia [Wedding ceremonial bread of Eastern Podillia]. *Kodyma: istoriia i kultura porubizhzhia skhidnoi i zakhidnoi tsyvilizatsii: Odeski etnografichni chytannia*. Odesa: ONU. S. 312–322.

16. Turchyn Ye. D (2012). Nazvy yizhi na skhidnomu Polissi [Names of food in Eastern Polissia]. Lviv: Ukrainska Akademiia druzarstva. 346 s. [in Ukrainian].

17. Tsypyshev S. I. (2016). Khlib u zvychaievosti Kyivskoho Polissia [Bread in the custom of Kiev Polissia]. *Doslidzhennia Kyivskoho Polissia. Arkheologiiia i davnia istoriia Ukrainy: trymisiachnyk*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t arkheolohii. Vyp. 3 (20). S. 203–207. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 27.06.2022

Схвалено до друку: 26.08.2022